

Universiteit Leiden

Het verband tussen het gezinsfunctioneren en emotieregulatie van jonge adolescenten. Zijn er sekseverschillen?

Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen

Afdeling Orthopedagogiek

Universiteit Leiden

Laretta Dijkers (s1235265)

Begeleidster/Eerste beoordelaar: M. Brandenburg-Goddard

Tweede beoordelaar: T. Ziermans

3 juli 2015

Voorwoord

Dit onderzoek is geschreven in het kader van het afstuderen aan de Bacheloropleiding Pedagogische Wetenschappen aan de Universiteit Leiden. Vanaf november 2014 tot en met juli 2015 heb ik met veel toewijding aan deze bachelorscriptie gewerkt. Dit onderzoek is onderdeel van een groter onderzoek waar meerdere studenten en begeleiders bij betrokken zijn geweest. Graag wil ik mijn medestudenten bedanken voor hun inzet rondom de dataverzameling, het scoren en invoeren van testresultaten. De begeleiders van het project, mevrouw M. Brandenburg-Goddard, mevrouw M. Veen en meneer T. Ziermans, wil ik ook graag bedanken voor hun inzet. Zij zijn verantwoordelijk voor de organisatie van het onderzoek, waardoor dit onderzoek gerealiseerd kon worden. Tevens wil ik M. Brandenburg-Goddard bedanken voor de begeleiding, het advies en de feedback die zij mij gegeven heeft tijdens het schrijven van mijn bachelorscriptie. Tot slot gaat mijn dank uit naar alle scholen, kinderen en ouders die deel hebben genomen aan het onderzoek. Ik ben blij dat ik de kans heb gekregen om ervaring op te doen met het uitvoeren en rapporteren van wetenschappelijk onderzoek en heb hier veel van geleerd.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	5
1.1 Emotieregulatie, een executieve functie.....	5
1.2 Ontwikkeling van emotieregulatie	6
1.3 Het algemeen gezinsfunctioneren en emotieregulatie.....	7
1.4 Sekseverschillen en emotieregulatie	8
1.5 Vraagstelling en hypothesen.....	9
2. Methode.....	9
2.1 Onderzoeksgroep.....	9
2.2 Meetinstrumenten.....	10
2.3 Procedure.....	11
2.4 Data-analyse	11
4. Discussie.....	13
4.1 Beantwoording onderzoeksvragen	13
4.2 Beperkingen van het onderzoek	14
4.3 Implicaties voor de praktijk.....	15
Referenties.....	17

Samenvatting

Het verband tussen verschillende gezinsfactoren en emotieregulatie bij kinderen is vaak onderzocht. Het algemeen gezinsfunctioneren wordt echter vaak buiten beschouwing gelaten. Het doel van het huidige onderzoek was om de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en emotieregulatie te onderzoeken bij kinderen van twaalf tot en met zestien jaar. Tevens is onderzocht of er sekseverschillen zijn in deze relatie en het emotieregulerend vermogen. In totaal hebben 36 (N= 36) kinderen uit West-Nederland deelgenomen aan het onderzoek. Met behulp van de Behavior Inventory of Executive Function (BRIEF) werd het emotieregulerend vermogen van de kinderen gemeten. Het algemeen gezinsfunctioneren werd gemeten met behulp van de Family Assessment Device (FAD). De vragenlijsten zijn door de kinderen zelf ingevuld. Uit de resultaten kwam naar voren dat er een significant, positief verband is tussen het algemeen gezinsfunctioneren en emotieregulatie. Daarnaast bleken jongens beter te zijn in het reguleren van emoties dan meisjes. Er zijn geen sekseverschillen gevonden in de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en emotieregulatie.

1. Inleiding

Kinderen maken op diverse gebieden een ontwikkeling door, zo ook op emotioneel gebied. Waar jonge kinderen nog regelmatig last hebben van driftbuien, zijn oudere kinderen over het algemeen beter in staat om emoties onder controle te houden. Bovendien wordt dit ook vaak van hen verwacht. Het verbeteren van deze vaardigheid heeft te maken met de ontwikkeling van emotieregulatie (ER), een belangrijke executieve functie. ER is van groot belang voor het sociaal-emotioneel functioneren en de mentale gezondheid. Adequate emotieregulerende vaardigheden hangen samen met betere gezondheidsuitkomsten, inter-persoonlijke relaties en academische vaardigheden (Aldao, Nolen-Hoeksema, & Schweizer, 2010). Emotionele disregulatie wordt daarentegen vaak geassocieerd met psychopathologie en problemen met betrekking tot sociaal gedrag en relaties (Southam-Gerow & Kendall, 2002). Zo zou een depressie of angststoornis zich kunnen ontwikkelen ten gevolge van emotionele disregulatie. Tevens blijkt uit onderzoek dat mensen die problemen hebben met het reguleren van emoties vaker een beroep doen op alcohol of voedsel in pogingen om emoties onder controle te krijgen (Aldao et al., 2010). Het is daarom van groot belang om kennis te hebben over de ontwikkeling van ER en factoren die deze ontwikkeling kunnen beïnvloeden. Vanuit de omgeving heeft met name het gezin waarin het kind opgroeit invloed op de ontwikkeling van emotie regulerende vaardigheden (Southam-Gerow & Kendall, 2002). In dit onderzoek zal gekeken worden naar de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER bij kinderen in de vroege adolescentie. Daarnaast zal gekeken worden of er sekseverschillen zijn op dit gebied.

1.1 Emotieregulatie, een executieve functie

Executieve functies bestaan uit meerdere hogere orde cognitieve functies. Deze functies zijn belangrijk voor bewust, doelgericht gedrag. Vooral in nieuwe situaties wordt een groot beroep gedaan op executieve functies (Banich, 2009). Executieve functies worden beter naarmate kinderen ouder worden, wat leidt tot doelgerichter en efficiënter gedrag. Dit heeft te maken met de ontwikkeling van de prefrontaalkwab; een hersengebied dat geassocieerd wordt met het executief functioneren (Huizinga, 2007). De drie kern executieve functies zijn inhibitie, werkgeheugen en cognitieve flexibiliteit. Deze kernfuncties zijn ook weer onder te verdelen in verschillende executieve functies. Inhibitie heeft betrekking op het controleren van aandacht, gedachten en emoties (Diamond, 2013). Het controleren van eigen emoties wordt ook wel emotieregulatie genoemd. Onderzoekers gaan er hierbij van uit dat een individu een actieve rol speelt in het reguleren van eigen emoties (Mauss, Bunge, & Gross, 2008).

Over de conceptualisatie van ER bestaat nog veel onduidelijkheid (Cole, Martin, & Dennis, 2004). Dit heeft tot gevolg dat er verschillende definities en termen voor ER worden gehanteerd. ER verwijst naar veranderingen die in verband staan met actieve emoties (Cole et al., 2004). Hierbij is onderscheid te maken tussen twee typen ER. Bij de één vinden veranderingen in de emotie zelf plaats door bijvoorbeeld veranderingen in de kwaliteit, intensiteit en duur van de emotie (Thompson, 1994).

In dit geval gaat het om emotionele zelfregulatie. Het andere type ER stelt dat emoties ook regulerend kunnen werken voor andere processen. Zo kunnen emoties veranderingen teweeg brengen in verschillende psychologische processen zoals sociale interactie en geheugen (Thompson, 1994). In dit onderzoek zal ER beschouwd worden als emotionele zelfregulatie.

Emotieregulerende processen kunnen automatisch of gecontroleerd zijn en zowel bewust als onbewust plaatsvinden. Tevens betreft het zowel positieve als negatieve emoties (Gross, 1998). Volgens het respons-tendens perspectief, dat oorspronkelijk is ontwikkeld door psycholoog William James, beginnen emoties met het waarnemen van emotionele signalen. Als deze signalen door een individu als relevant worden beschouwd, dan worden de signalen geëvalueerd. Aan de hand van deze evaluatie komt er een gecoördineerde set van emotionele responstendensen tot stand die de emotionele reactie vormt (Gross, 1998). De emotionele reactie kan op verschillende manieren gereguleerd worden. Tevens kan ER plaatsvinden als de emotie al aanwezig is, maar ook voordat de emotie is ontstaan. In de review van Gross (1998) worden vijf ER strategieën onderscheiden. Ten eerste kan er situatieselectie plaatsvinden. Dit verwijst naar het benaderen of vermijden van bepaalde plaatsen, mensen of objecten om emoties onder controle te houden. Ook het aanpassen van de situatie en het veranderen van de aandachtsfocus is een manier om emoties te reguleren. Cognitieve veranderingen hebben betrekking op de betekenis die iemand toekent aan bepaalde situaties. Deze betekenis kan worden aangepast door de situatie op een andere manier te evalueren. Een specifieke strategie om cognitieve verandering teweeg te brengen is neerwaartse sociale vergelijking. Hierbij wordt de eigen situatie vergeleken met de situatie van een ander die als ernstiger geïnterpreteerd wordt. De laatste strategie is responsmodulatie waarbij de emotionele responstendensen direct gereguleerd worden. Dit in tegenstelling tot de andere strategieën waarbij ER voorafgaand aan de emotionele reactie plaatsvindt. Voorbeelden van responsmodulatie zijn het gebruiken van medicijnen en ontspanningstechnieken (Gross, 1998).

1.2 Ontwikkeling van emotieregulatie

Het reguleren van emoties begint al in het eerste levensjaar. Dit zijn echter geen bewuste processen of geplande strategieën (Rothbart & Sheese, 2007). Bewuste ER begint ongeveer als kinderen tussen de drie en vijf jaar oud zijn. Dit heeft te maken met het leren begrijpen van emoties en de relatie tussen emoties en gedrag (Cole, Dennis, Smith-Simons, & Cohen, 2008). Jonge kinderen blijven over het algemeen moeite houden met het reguleren van emoties en hebben vaak ondersteuning nodig van verzorgers of andere volwassenen. Echter, ER is een vaardigheid die beter wordt met het toenemen van leeftijd. Vanaf de vroege kindertijd tot en met de adolescentie worden ER vaardigheden steeds meer verfijnd. Dit leidt ertoe dat ER steeds meer betrekking heeft op lange termijn doelen (Zimmerman & Iwanski, 2014). De adolescentie is een ontwikkelingsperiode die gepaard gaat met hoge emotionaliteit en grote veranderingen op verschillende gebieden. Desondanks richten wetenschappers zich in onderzoek naar ER vooral op jonge kinderen en volwassenen (Zimmerman & Iwanski, 2014).

De ontwikkeling van ER gaat tevens door in de volwassenheid. Uit onderzoek van Orgeta (2009) blijkt dat mensen van boven de zestig beter zijn in het reguleren van emoties dan jongere volwassenen. ER ontwikkelt zich door de interactie tussen temperament en omgevingsvariabelen (Southam-Gerow & Kendall, 2002), wat leidt tot individuele verschillen. Temperament heeft een biologische basis en kan verschillen in ER tussen personen gedeeltelijk verklaren (Rothbart & Sheese, 2007). Wat betreft omgevingsvariabelen is vooral het gezin en met name de relatie tussen de ouders en het kind van groot belang voor de ontwikkeling van ER. In de literatuur worden verschillende gezinsfactoren beschreven die bijdragen aan de emotiesocialisatie van kinderen, zoals het emotionele klimaat van het gezin, de reacties van ouders op de emoties van het kind en het inter-ouderlijk functioneren (Morris, Silk, Steinberg, Myers, & Robinson, 2007).

1.3 Het algemeen gezinsfunctioneren en emotieregulatie

Het meeste onderzoek naar de invloed van het gezin op emotieregulerende vaardigheden van kinderen is gericht op de opvoedpraktijken en stijlen van ouders. Tevens ligt de nadruk vaak vooral op de moeder-kind relatie (Morris et al., 2007). In dit onderzoek zal echter gekeken worden naar het algemeen gezinsfunctioneren in relatie tot ER. Voor het algemeen gezinsfunctioneren is geen eenduidige definitie beschikbaar omdat deze afhankelijk is van de invalshoek van het onderzoek. In dit onderzoek wordt het algemeen gezinsfunctioneren gedefinieerd aan de hand van het McMaster Model of Family Functioning. Dit model beschrijft het gezin als een systeem waarbij alle individuen met elkaar verbonden zijn. De structuur, organisatie en transactionele patronen van het gezin vormen het gedrag van de gezinsleden (Miller, Ryan, Keitner, Bishop, & Epstein, 2000). Het gezin wordt in dit onderzoek gezien als een systeem dat in zijn geheel onderzocht moet worden. De belangrijkste dimensies van het algemeen gezinsfunctioneren volgens dit model zijn de communicatie, affectieve expressie, affectieve betrokkenheid en gedragscontrole binnen het gezin (Miller et al., 2000). Het gaat er hierbij om of het kind zich emotioneel gesteund voelt binnen het gezin en kan vertrouwen op gezinsleden.

Eerder onderzoek naar het algemeen gezinsfunctioneren in relatie tot ER is schaars. Er is vooral onderzoek gedaan naar losse onderdelen van het algemeen gezinsfunctioneren waarbij vaak niet naar het gezin als geheel is gekeken (Frosco & Grych, 2012). Een groot onderdeel van het algemeen gezinsfunctioneren betreft het emotionele klimaat. Het emotionele klimaat van een gezin verwijst naar de frequentie en intensiteit van positieve en negatieve expressiviteit, alsmede naar de kwaliteit van gezinsrelaties (Frosco & Grych, 2012). Uit onderzoek blijkt dat kinderen die opgroeien in een gezin waar een negatief of onvoorspelbaar emotioneel klimaat heerst, een hoger risico zouden hebben op het ontwikkelen van verhoogde emotionele reactiviteit. Aan de andere kant zijn kinderen die opgroeien in een responsieve en consistente omgeving emotioneel meer stabiel en vrij om emoties te uiten (Cummings & Davies, 1996). Positiviteit in het gezin is consistent gerelateerd aan de ER van kinderen. De bevindingen wat betreft negativiteit en spanning in het gezin in relatie tot ER zijn minder

consistent (Frosco & Grych, 2012). De reacties van ouders op de emoties van kinderen zijn bepalend voor de steun die het kind ervaart. Ouders die sensitief, steunend en ontvankelijk reageren op de emoties van het kind, creëren een omgeving waarin het kind adaptieve emotieregulerende vaardigheden kan aanleren (Grusec, 2011). Uit een onderzoek van Eisenberg, Cumberland, en Spinrad (1998) naar de reacties van ouders kwam naar voren dat straffende of negatieve reacties van ouders ten opzichte van de emoties van het kind zorgen voor meer stress en vermijding van negatieve emoties. Tevens blijkt dat negatieve reacties van ouders geassocieerd zijn met problemen met ER en sociaal functioneren bij kinderen.

1.4 Sekseverschillen en emotieregulatie

Op het gebied van emoties zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen. Uit onderzoek blijkt dat vrouwen gevoelens over het algemeen meer uiten dan mannen (Kring & Gordon, 1998). Daarnaast worden er ook sekseverschillen gevonden in ER. In een onderzoek van Kong et al. (2014) werd een significant verschil gevonden tussen emotieregulerende vaardigheden van vrouwelijke en mannelijke, Chinese studenten. Hierbij scoorden de mannelijke studenten significant hoger. Uit andere onderzoeken naar vergelijkbare constructen, zoals zelfregulatie, stresstolerantie en impulscontrole, blijkt eveneens dat mannen hoger scoren dan vrouwen (Mikolajczak, Luminet, Leroy, & Roy, 2007; Bar-On, Brown, Kirkcaldy, & Thomé, 2000). Morris et al. (2002) deden onderzoek naar sekseverschillen in ER bij kinderen van ongeveer zeven jaar oud. De resultaten die hieruit naar voren kwamen laten echter iets anders zien. Meisjes waren hier over het algemeen beter in het reguleren van emoties dan jongens. Hierbij moet worden aangemerkt dat het een kleine steekproef betrof van veertig kinderen.

Er is geen onderzoek beschikbaar waarbij is gekeken of er sekseverschillen zijn in het verband tussen het gezinsfunctioneren en ER. Onderzoek naar andere constructen suggereert echter dat er wel sekseverschillen zouden kunnen zijn. Hart, Nelson, Robinson, Olsen en McNeilly-Choque (1998) deden onderzoek naar de relatie tussen openlijke en relationele agressie bij kleuters en de opvoedstijl van de ouders. Agressiviteit zou hier gezien kunnen worden als een gebrek aan ER. Een meer responsieve opvoedstijl werd geassocieerd met minder relationele agressie. Deze associatie werd enkel gevonden bij jongens en niet bij meisjes. Tevens bleek dat de aanwezigheid van huwelijksconflicten openlijke en relationele agressie bij jongens voor een groot deel kon verklaren. Het is bekend dat de emotiesocialisatie van jongens en meisjes verschillend verloopt. De impact hiervan op de ER van kinderen is echter nog niet goed onderzocht (Root & Denham, 2010). Deze kennis ondersteunt tevens de mogelijke aanwezigheid van sekseverschillen in het verband tussen het gezinsfunctioneren en de ER van kinderen.

1.5 Vraagstelling en hypotheses

De centrale vraag in dit onderzoek luidt: In hoeverre is er een relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en emotieregulatie bij kinderen van twaalf tot en met zestien jaar en zijn er sekseverschillen?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld.

1. Is er een relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER?
2. Zijn er sekseverschillen in ER?
3. Zijn er sekseverschillen in de relatie tussen algemeen gezinsfunctioneren en ER?

In dit moderatiemodel wordt gekeken of sekse een moderator is in de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER.

Aan de hand van de beschreven literatuur wordt verwacht dat er een relatie is tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER. Hierbij zal naar verwachting de ER van het kind lager zijn naarmate het gezinsfunctioneren ongezonder is. Andersom wordt er vanuit gegaan dat de ER van het kind hoger is naarmate het gezinsfunctioneren gezonder is. Wat betreft sekseverschillen in ER wordt verwacht dat jongens over het algemeen beter zullen zijn in het reguleren van emoties dan meisjes. Tot slot wordt verwacht dat er sekseverschillen gevonden zullen worden in de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER. Het is echter onduidelijk hoe deze verschillen er uit zullen zien.

2. Methode

2.1 Onderzoeksgroep

Het huidige onderzoek is onderdeel van een groter onderzoek van de Universiteit Leiden dat gericht is op zowel basisschool als middelbare schoolkinderen. In dit onderzoek is enkel gekeken naar middelbare schoolkinderen in de leeftijd van twaalf tot en met zestien jaar. Verschillende middelbare scholen zijn benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Er was echter één school die hieraan mee wilde werken. De kinderen zijn geworven via een vmbo-school in Zuid-Holland. De school is eerst telefonisch benaderd waarna toestemming is gegeven door de schoolleiding om de ouders van de kinderen te benaderen. Er is een brief opgesteld om ouders te informeren waarin wordt toegelicht waar het onderzoek over gaat en hoe het in zijn werk gaat. Naast deze brief ontvingen ouders een informed consent formulier. Door deze te ondertekenen en in te leveren, gaven ouders toestemming om hun kind te laten deelnemen aan het onderzoek. In totaal hebben 36 kinderen deelgenomen aan dit onderzoek. De steekproef bestond uit 26 meisjes en 10 jongens. Doordat overige demografische gegevens van de proefpersonen ontbreken, kan er weinig gezegd worden over de kenmerken en verdelingen van de onderzoeksgroep.

2.2 Meetinstrumenten

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van twee vragenlijsten die de kinderen zelf konden invullen. Het gaat om de kindversie van de Behavior Rating Inventory of Executive Function (BRIEF) (Gioia, Isquith, Guy, & Kenworthy, 2000) en de Family Assessment Device (FAD) (Epstein, Baldwin, & Bishop, 1983). De zelfrapportage versie van de BRIEF meet executieve functies bij kinderen van elf tot en met zeventien jaar en kan problemen met het executief functioneren in kaart brengen.

Bovendien is de vragenlijst ook zeer geschikt voor kinderen met diverse psychologische, psychische en medische aandoeningen (Nederlands Jeugd Instituut, z.j.). De kinderen dienden in deze vragenlijst aan te geven hoe vaak bepaald gedrag voorkomt aan de hand van een driepuntsschaal (1=nooit, 2=soms 3=vaak). De BRIEF-SR bestaat uit de volgende acht subschalen; inhibitie, flexibiliteit, emotieregulatie, werkgeheugen, plannen en organiseren, ordelijkheid en netheid, gedragsevaluatie en taken afmaken (Roth, Isquith, & Gioia, 2014). In dit onderzoek is enkel gekeken naar de subschaal die betrekking heeft op emotieregulatie. Deze schaal bestaat uit tien items en meet in hoeverre kinderen hun emotionele reacties kunnen reguleren (Roth et al., 2014). Een voorbeeld van een item op de subschaal emotieregulatie is: 'Ik raak overstuur door kleine gebeurtenissen.' De scores die behaald kunnen worden liggen tussen de tien en dertig. Hierbij staat een hogere score voor een slechtere regulatie van emotionele reacties. De kwaliteit van de BRIEF is beoordeeld door de Commissie Testaangelegenheden Nederland (Nederlands Instituut van Psychologen, 2014). De kwaliteit van het testmateriaal en de handleiding zijn beide als goed beoordeeld. Ook de betrouwbaarheid bleek voldoende. De normgegevens zijn echter als onvoldoende beoordeeld wegens onduidelijkheid over de representativiteit van de normgroep. Naar de construct- en criteriumvaliditeit van de BRIEF-SR is volgens de COTAN onvoldoende onderzoek gedaan. De convergente en divergente validiteit blijken echter goed te zijn beoordeeld (Gioia, Isquith, & Guy, 2000). Tevens is de vertaling van de BRIEF-SR naar het Nederlands gemaakt door middel van een proces van vertaling en terugvertaling (Roth et al., 2014).

De FAD meet communicatie binnen het gezin en is vooral gericht op affectieve expressie, affectieve betrokkenheid en gedragscontrole (Wachter, Van de Walle, Van Steelandt, Van der Linden, & Lange, 2006). Vanaf twaalf jaar kunnen kinderen deze vragenlijst zelf invullen (Epstein, et al., 1983). De kinderen dienden in deze vragenlijst aan te geven in hoeverre de stellingen van toepassing zijn op hun gezin. Hierbij is gebruik gemaakt van een vierpuntsschaal (1=zeer oneens, 2= oneens, 3=eens, 4=zeer eens). De stellingen zijn zowel positief als negatief geformuleerd. De FAD bestaat uit zes subschalen en is in staat onderscheid te maken tussen gezond en ongezond functionerende gezinnen (Wachter et al., 2006). De zes subschalen zijn; probleemoplossen, communicatie, familierollen, affectieve responsiviteit, affectieve betrokkenheid en gedragscontrole. Tevens is er een zevende subschaal die het algemeen gezinsfunctioneren meet. Deze schaal bestaat uit twaalf items die gerelateerd zijn aan alle andere subschalen (Miller, Epstein, Bishop, & Keitner, 1985). In dit onderzoek is niet de gehele vragenlijst afgenomen, maar enkel de items die vallen onder de subschaal

algemeen gezinsfunctioneren. Deze subschaal meet de algehele mate van emotionele steun die het kind ervaart binnen het gezin. Een voorbeeld van een item op deze subschaal is: ‘Wanneer er moeilijkheden zijn kunnen we op elkaars steun rekenen.’ De scores die behaald kunnen worden liggen tussen de 12 en 44 waarbij een hogere score een ongezonder gezinsfunctioneren representeert. De FAD beschikt over een goede interne consistentie die varieert tussen de 0.72 en 0.92. Ook de test-hertest betrouwbaarheid is goed. Tevens zijn de ontwikkelde grensscores voor een gezond of ongezond gezinsfunctioneren zeer specifiek en sensitief (Miller et al., 1985). De FAD heeft daarnaast lage correlaties met sociale wenselijkheid (Miller et al., 2000). De psychometrische eigenschappen van de subschaal ‘algemeen gezinsfunctioneren’ zijn eveneens getest. Ook hieruit kwam naar voren dat de construct validiteit en betrouwbaarheid goed zijn (Byles, Byrne, Boyle, & Offord, 1988)

2.3 Procedure

De dataverzameling is uitgevoerd door een groep studenten van de Universiteit Leiden. Omdat dit onderzoek deel uitmaakt van een groter onderzoek werden er naast de FAD en de BRIEF ook andere vragenlijsten en intelligentietesten afgenomen bij de kinderen. Om de dataverzameling zo goed mogelijk te laten verlopen zijn de vragenlijsten, waaronder de FAD en de BRIEF, eerst uitvoerig doorgenomen en verduidelijkt. De vragenlijsten werden op school door de kinderen ingevuld. Hierover zijn van tevoren afspraken gemaakt met de deelnemende school. Voordat de dataverzameling begon werd geïnventariseerd welke kinderen precies meededen aan het onderzoek, door de informed consents te verzamelen. De kinderen die deelnamen aan het onderzoek werden om beurten uit de klas gehaald en naar een aparte ruimte gebracht. Hier werden de kinderen kort geïnformeerd over het onderzoek, waarna de vragenlijsten werden geïntroduceerd. De vragenlijsten waren voorzien van een specifiek proefpersoon-nummer zodat de anonimiteit van de kinderen gewaarborgd werd en duidelijk was welke vragenlijsten bij elkaar hoorden. Na een aantal korte instructies mochten de kinderen beginnen met het handmatig invullen van de vragenlijsten. Bij de FAD mochten kinderen die te maken hebben met gebroken gezinnen zelf kiezen voor welk gezin zij deze vragenlijst invulden en wie er precies bij dat gezin hoort. Tevens werd bij zowel de BRIEF als de FAD aangegeven dat als zij een vraag niet begrepen of een woord niet snaptten, zij het gewoon konden vragen. Nadat de kinderen klaar waren met het invullen, werden de vragenlijsten weer verzameld. Tot slot werden de kinderen bedankt voor hun medewerking en teruggeleid naar de eigen klassen. Dit onderzoek is voor aanvang voorgelegd aan, en goedgekeurd door, de ethische commissie.

2.4 Data-analyse

Voor de data-analyse is gebruik gemaakt van het programma IBM SPSS Statistics versie 21.0. De data uit de BRIEF en de FAD en het geslacht van de kinderen is ingevoerd in SPSS en samengevoegd tot één bestand. Voordat de data werd geanalyseerd, is eerst een data-inspectie uitgevoerd. Hierbij is gekeken of de data normaal verdeeld was en of er uitbijters en missende waarden waren. De variabele

die de totaalscore van de FAD weergeeft is bij benadering normaal verdeeld. De variabele die de totaalscore van de ER subschaal weergeeft is niet normaal verdeeld. Echter, de gestandaardiseerde scheefheid (2.78) en gepiektheid (-0.195) liggen tussen de min drie en drie. Om uitbijters op te sporen is er een boxplot van de variabelen gemaakt waarbij één uitbijter is gevonden. Er is gekozen om de uitbijter niet te verwijderen omdat de steekproef al relatief klein was. Tevens zijn er geen missende waarden in de dataset gevonden. Na de data-inspectie is gekeken naar de samenstelling van de onderzoeksgroep zodat deze beschreven kon worden. Hierbij is gebruik gemaakt van beschrijvende statistiek. Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden is gebruik gemaakt van verschillende analysetechnieken. Om na te gaan in hoeverre er een relatie is tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER en of er sekseverschillen zijn, is een multipale regressieanalyse uitgevoerd. Er is eerst gekeken of er aan de assumpties voor deze toets voldaan is. Ten eerste zijn de residuen normaal verdeeld. Daarnaast bleek uit een spreidingsdiagram van de residuen dat de variantie constant is en dat het regressiemodel lineair is. Om na te gaan of er sekseverschillen zijn in ER, zijn de gemiddelden van de twee groepen vergeleken doormiddel van een T-Toets voor onafhankelijke steekproeven. Er is in de gehele data-analyse een significantieniveau van $\alpha = .05$ gehanteerd.

3. Resultaten

Zoals eerder beschreven bestaat de onderzoeksgroep uit 36 proefpersonen ($N = 36$) waarvan 26 meisjes (72%) en 10 jongens (28%). De kinderen waren tussen de twaalf en zestien jaar oud met een gemiddelde leeftijd van ongeveer veertien jaar ($M = 13.97$, $SD = 1.03$). In tabel 1 zijn de gemiddelde scores en standaarddeviaties op de schalen emotieregulatie en algemeen gezinsfunctioneren weergegeven. Tevens zijn de gegevens in de tabel uitgesplitst naar geslacht.

Tabel 1

Gemiddelden en standaarddeviaties emotieregulatie en algemeen gezinsfunctioneren uitgesplitst naar geslacht

	Jongens		Meisjes		Totaal	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Emotieregulatie	11.6	3.06	14.58	4.68	13.75	4.46
Algemeen Gezinsfunctioneren	16.5	1.96	18.46	5.36	17.92	4.72

Om de eerste deelvraag te kunnen beantwoorden is de correlatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER berekend. Hierbij is een significante samenhang gevonden ($r = .45$, $p = .006^{**}$) tussen de variabelen. Er is sprake van een redelijk sterk, positief verband waarbij een hogere score op de FAD en hogere score op de subschaal emotieregulatie indiceert. De t-toets voor onafhankelijke steekproeven heeft uitgewezen dat er een significant verschil is ($t(25) = -2.23$, $p = .035$)

tussen jongens en meisjes in ER. Meisjes scoorden significant hoger op de subschaal ER dan jongens (zie tabel 1). Tot slot is er een multiële regressieanalyse uitgevoerd met als onafhankelijke variabelen het algemeen gezinsfunctioneren, geslacht en een combinatie van deze twee variabelen. Geslacht is hier ingevoerd als dummy variabele. Bij de gecombineerde variabele zijn de waarden van de variabelen geslacht en algemeen gezinsfunctioneren vermenigvuldigd waarna een nieuwe variabele is gecreëerd. Deze nieuwe variabele was van belang om het moderatiemodel te kunnen toetsen waarbij geslacht een mogelijke moderator is in de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER. ER was in deze analyse de afhankelijke variabele. In tabel 2 zijn de gegevens van de multiële regressieanalyse te zien. Hieruit komt naar voren dat alle drie de onafhankelijke variabelen geen significante voorspellers zijn voor de afhankelijke variabele ER. Het regressiemodel was in zijn geheel echter wel significant ($p = .019$). De verklaarde variantie ($R^2 = .264$) laat zien dat 26 procent van de variantie in ER verklaard wordt door de drie variabelen.

Tabel 2

Voorspelling van emotieregulatie door de onafhankelijke variabelen

	β	t	df	p
Geslacht	10.64	.91	3	.369
Algemeen gezinsfunctioneren	.87	1.28	3	.211
Algemeen gezinsfunctioneren x geslacht	-.51	-.73	3	.472

4. Discussie

4.1 Beantwoording onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek was om antwoord te geven op de vraag of er een relatie is tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER bij kinderen van twaalf tot en met zestien jaar en of er sekseverschillen zijn. Als eerst is gekeken of er een verband is tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER. Zoals verwacht is er een positief, significant verband gevonden tussen de variabelen. Een ongezonder gezinsfunctioneren hangt hier samen met een minder goede ER. Andersom hangt een gezonder gezinsfunctioneren samen met een betere ER. Deze bevindingen zijn in lijn met de bevindingen uit eerder onderzoek (Cummings & Davies, 1996; Frosco & Grych, 2012; Grusec, 2011; Eisenburg et al., 1998). In deze onderzoeken zijn echter niet geheel dezelfde constructen onderzocht, maar gerelateerde constructen zoals het emotionele klimaat en ouderlijke reacties op de emoties van kinderen. Naarmate deze negatiever waren, was de ER van het kind minder goed. Het is veelzeggend dat ondanks de kleine steekproef in dit onderzoek toch een redelijk sterk verband is aan te tonen dat tevens zeer significant is.

De tweede deelvraag in dit onderzoek was of er sekseverschillen zijn in ER. Zoals verwacht, laten de resultaten zien dat jongens significant lager scoren op de subschaal emotieregulatie. Dit houdt in dat jongens beter zijn in het reguleren van emoties dan meisjes. Uit eerder onderzoek komen overwegend dezelfde resultaten naar voren (Kong, et al., 2014; Mikolajczak, et al., 2007; Bar-On, 2000). Ook hier zijn soms andere constructen meegenomen in het onderzoek die vergelijkbaar zijn met ER. Een mogelijke verklaring voor de aanwezigheid van sekseverschillen in ER zou kunnen zijn dat de emotiesocialisatie van jongens en meisjes anders verloopt. In Westerse culturen worden emoties als verdriet en angst bijvoorbeeld gezien als niet-mannelijk. Mannen die deze emoties tonen worden vaak negatiever beoordeeld dan vrouwen (Root & Denham, 2010). In de huidige literatuur worden sekseverschillen in emotionele reactiviteit in verband gebracht met het feit dat vrouwen twee keer zo veel kans hebben op het ontwikkelen van een angststoornis of depressie dan mannen. Het is mogelijk dat problemen met het reguleren van negatieve emoties ten grondslag liggen aan de verhoogde prevalentie van deze stoornissen bij vrouwen (Gardener, Carr, MacGregor, & Felmingham, 2013). Hier zal echter meer onderzoek naar moeten worden gedaan.

De laatste deelvraag was of er sekseverschillen zijn in de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER. Tegen de verwachtingen in zijn er geen significante resultaten gevonden. Dit impliceert dat sekse geen moderator is in de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER en dat de relatie er voor beide groepen ongeveer hetzelfde uitziet. Een ongezonder gezinsfunctioneren is in beide groepen gerelateerd aan een minder goede ER. De kleine steekproef waarvan gebruik is gemaakt in dit onderzoek zou er toe hebben kunnen geleid dat er geen significante verschillen zijn gevonden. Omdat er vrijwel geen literatuur beschikbaar is waarin dit moderatiemodel wordt onderzocht, is er weinig ondersteuning te vinden voor zowel de nulhypothese als de alternatieve hypothese. Het is daarom ook moeilijk vast te stellen of een kleine steekproef de oorzaak is van het uitblijven van significante verschillen of dat er in werkelijkheid geen significante verschillen zijn. Het is daarnaast mogelijk dat er op jongere leeftijd wel sekseverschillen worden gevonden in de relatie tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER. Dit omdat emotiesocialisatie vooral op jonge leeftijd plaatsvindt en het gezin in deze periode een grotere rol speelt. Wellicht vervagen deze sekseverschillen naarmate kinderen ouder worden. Een andere mogelijkheid is dat er wel sekseverschillen zijn in de relatie tussen bepaalde onderdelen van het gezinsfunctioneren en ER, maar dat deze te zwak zijn en daardoor onopgemerkt blijven in dit onderzoek.

4.2 Beperkingen van het onderzoek

Zoals in elk wetenschappelijk onderzoek zijn er enkele beperkingen die ervoor zorgen dat de kwaliteit van het onderzoek minder optimaal is. In het huidige onderzoek zijn dit vooral aanmerkingen op de steekproef. De representativiteit van de steekproef is beperkt doordat alle kinderen van een enkele middelbare school kwamen. Het is hierdoor lastig om de resultaten te generaliseren naar de populatie. Tevens is de steekproef relatief klein, wat zorgt voor een gebrek aan statische power. Ook zitten er

aanzienlijk meer meisjes dan jongens in de steekproef en ontbreken bepaalde demografische gegevens zoals de sociaal economische status en etniciteit van de kinderen. Het is daarom van belang dat de resultaten uit dit onderzoek voorzichtig geïnterpreteerd worden. Zoals in de methodesectie is beschreven, zijn de meetinstrumenten in dit onderzoek voldoende valide en betrouwbaar bevonden. Er zijn echter enkele beperking met betrekking tot de meetinstrumenten. De FAD is oorspronkelijk ontwikkeld om het gezinsfunctioneren te meten bij gezinnen waarbij de ouders samenleven en wonen met het kind. De FAD is daarom minder bruikbaar voor het meten van het gezinsfunctioneren van kinderen die te maken hebben met gebroken gezinnen (Mailette de Buy Wenniger, van Loon, Benoist, & Moleman, 1995). Uitsluiting van deze groep kinderen van het onderzoek zou er echter voor zorgen dat een relevant deel van de onderzoeksgroep ontbreekt. Wat betreft de BRIEF moet in acht worden genomen dat er enkel is gekeken naar de subschaal emotieregulatie. De validiteit en betrouwbaarheid van deze subschaal is niet onderzocht en zou dus af kunnen wijken. De afnameprocedure in dit onderzoek zou de kans op sociaal wenselijke antwoorden kunnen hebben vergroot doordat de vragenlijsten één op één zijn afgenomen en direct daarna werden ingenomen. Tot slot zouden verveling of concentratieproblemen bij de proefpersonen een rol kunnen hebben gespeeld bij het invullen van de vragenlijsten. Dit in verband met de volgorde van de afgenomen tests en vragenlijsten. De BRIEF en de FAD zijn bij elke participant als laatste afgenomen.

4.3 Implicaties voor de praktijk

Vervolgonderzoek naar het verband tussen het gezinsfunctioneren en ER van kinderen is zeker nodig. Er is weinig onderzoek dat specifiek dit verband onderzoekt en kijkt of sekse een moderator is. Het is van belang dat er onderzoek beschikbaar komt waarbij gebruik wordt gemaakt van een experimenteel onderzoeksdesign. Experimentele controle is een vereiste om een oorzaak-gevolgrelatie aan te kunnen tonen. De vraag of verminderde emotieregulerende vaardigheden van kinderen het gevolg zijn van het ongezonde gezinsfunctioneren blijft in dit onderzoek dan ook onbeantwoord. Ook moet meer onderzoek worden gedaan naar sekseverschillen in ER en de oorzaak van deze verschillen. In vervolgonderzoek zou wellicht gebruik gemaakt kunnen worden van een grotere steekproef zodat significante resultaten eerder opgemerkt worden. Ook het gebruik van meerdere informanten om ER te meten kan een toevoeging zijn. Hiervoor zou naast de zelfrapportage versie van de BRIEF ook de ouderversie gebruikt kunnen worden zodat er een nauwkeuriger beeld ontstaat van de mate van ER van het kind. Daarnaast zouden alle items van de FAD afgenomen kunnen worden om het gezinsfunctioneren beter in kaart te brengen.

Het verband tussen het gezinsfunctioneren en ER dat in het huidige onderzoek is aangetoond in combinatie met de beschreven literatuur, geeft aan dat het algemeen gezinsfunctioneren een factor is die meespeelt in de ontwikkeling van ER. In de klinische praktijk is het daarom van belang om het gezin te betrekken in het onderzoek naar de ER van het kind. Ook interventies moeten in zekere mate toegespitst zijn op het gezin. In de praktijk wordt al veel gewerkt met gezinsinterventies en

gezinstherapie. De sekseverschillen in ER die onder andere in dit onderzoek naar voren zijn gekomen, zouden ook een aandachtspunt moeten zijn in de opvoeding en behandeling van kinderen. Er moet meer aandacht komen voor de ontwikkeling van ER bij meisjes zodat deze in goede banen geleid kunnen worden. Het moderatiemodel dat in dit onderzoek is getoetst, dient verder onderzocht te worden om eenduidige conclusies te kunnen trekken en implicaties voor de praktijk te kunnen geven. Dit onderzoek kan gezien worden als een aanvulling op de huidige kennis op het gebied van ER. Tevens is dit één van de eerste onderzoeken waarin gekeken wordt naar het verband tussen het algemeen gezinsfunctioneren en ER bij jonge adolescenten waarbij sekse als moderator is meegenomen. Gezien de relevantie van dit onderwerp is vervolgonderzoek noodzakelijk. Dit zal leiden tot meer inzichten en empirische kennis waar de wetenschap, en bovenal veel kinderen, baat bij zullen hebben.

Referenties

- Aldao, A., Nolen-Hoeksema, S., & Schweizer, S. (2010). Emotion-regulation strategies across psychopathology: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review, 30*, 217–237. doi:10.1016/j.cpr.2009.11.004
- Banich, M. T. (2009). Executive function: The search for an integrated account. *Current Directions in Psychological Science, 18*, 89-94. doi:10.1111/j.14678721.2009.01615.x
- Bar-On, R., Brown, J. M., Kirkcaldy, B. D., & Thomé, E. P. (2000). Emotional expression and implications for occupational stress: An application of the Emotional Quotient Inventory (EQ i). *Personality and Individual Differences, 28*, 1107–1118. doi:10.1016/S0191 8869(99)00160-9
- Byles, J., Byrne, C., Boyle M. H., & Offord, D. R. (1988). Ontario child health study: Reliability and validity of the general functioning subscale of the McMaster Family Assessment Device. *Family Process, 27*, 97-104. doi:10.1111/j.1545-5300.1988.00097.x
- Cole, P. M., Dennis, T., Smith-Simon, K., & Cohen, L. (2008). Preschoolers' emotion regulation strategy understanding: Relations with emotion socialization and child self-regulation. *Social Development, 18*, 324–352. doi:10.1111/j.1467-9507.2008.00503.x
- Cole, P. M., Martin, S. E., & Dennis, T. A. (2004). Emotion regulation as a scientific construct: Methodological challenges and directions for child development research. *Child Development, 75*, 317-333. doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00673.x
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (1996). Emotional security as a regulatory process in normal development and the development of psychopathology. *Development and Psychopathology, 8*, 123–139. doi:10.1017/s0954579400007008
- De Wachter, D., Van de Walle, S., Van Steelandt, K., Van der Linden, J., & Lange, A. (2006). Een psychometrische verkenning van de Nederlandse versie van de Family Assessment Device. *Directieve Therapie, 26*, 21-27. doi:10.1007/BF03060406
- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology, 64*, 135-168. doi:10.1146/annurev-psych-113011-143750
- Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological Inquiry, 9*, 241–273.
- Epstein, N. B., Baldwin, L. M., & Bishop, D. S. (1983). The McMaster family assessment device. *Journal of Marital and Family Therapy, 9*, 171-180.
- Fosco, G. M., & Grych, J. H. (2012). Capturing the family context of emotion regulation: A family systems model comparison approach. *Journal of Family Issues, 34*, 557-578. doi:10.1177/0192513X12445889
- Gardener, E. K. T., Carr, A. R., MacGregor, A., & Felmingham, K. L. (2013). Sex differences and emotion regulation: An event-related potential Study. *PLoS ONE 8*(10). doi:10.1371/journal.pone.0073475

- Gioia, G. A., Isquith, P. K., & Guy, S. C. (2000). Construct validity of the Behavior Rating Inventory of Executive Function (BRIEF) [Abstract]. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 6, p. 139.
- Gioia, G. A., Isquith, P. K., Guy, S. C., & Kenworthy, L. (2000). Behavior rating inventory of executive function. *Child Neuropsychology*, 6, 235-238. doi:10.1076/chin.6.3.235.3152
- Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. *Review of General Psychology*, 2, 271-299. doi:10.1037//1089-2680.2.3.271
- Grusec, J. E. (2011). Socialization processes in the family: Social and emotional development. *Annual Review of Psychology*, 62, 243-269. doi:10.1146/annurev.psych.121208.131650
- Hart, C. H., Nelson, D. A., Robinson, C. C., Olsen, S. F., & McNeilly-Choque, M. K. (1998). Overt and relational aggression in Russian nursery-school-age children: Parenting style and marital linkages. *Developmental Psychology*, 34, 687-697. doi:10.1037//0012-1649.34.4.687
- Huizinga, M. (2007). De ontwikkeling van executieve functies tussen kindertijd en jongvolwassenheid. *Neuropsychologie*, 11(3), 69-76. doi 10.1007/BF03079129
- Kong, F., Zhen, Z., Li, J., Huang, L., Wang, X., Song, Y., & Liu, J. (2014). Sex-related neuroanatomical basis of emotion regulation ability. *PLoS ONE*, 9(5). doi:10.1371/journal.pone.0097071
- Kring, A. M., & Gordon, A. H. (1998). Sex differences in emotion: Expression, experience, and physiology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 686-703.
- Maillette de Buy Wenniger, W. F., Van Loon, A. J. J. M., Benoist, R. H. I., & Moleman, N. (1995). De Nederlandse vertaling van de McMaster Family Assessment Device. *Tijdschrift voor psychiatrie*, 9.
- Mauss, I. B., Bunge, S. A., & Gross, J. J. (2008). Culture and automatic emotion regulation. In M. Vandekerckhove (Ed.), *Regulating emotions: Culture, social necessity and biological inheritance* (p. 39-60). Geraadpleegd op http://books.google.nl/books?id=6FH4KdYGYIC&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true
- Mikolajczak, M., Luminet, O., Leroy, C., & Roy, E. (2007). Psychometric properties of the trait Emotional Intelligence Questionnaire: Factor structure, reliability, construct, and incremental validity in a French-speaking population. *Journal of Personality Assessment*, 88, 338-353. doi:10.1080/00223890701333431
- Miller, I. W., Bishop, D. S., Epstein, N. B., & Keitner, G. I. (1985). The McMaster Family Assessment Device: Reliability and Validity. *Journal of Marital and Family Therapy*, 11, 345-356. doi:10.1111/j.1752-0606.1985.tb00028.x
- Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S., & Epstein, N. B. (2000). The McMaster approach to families: Theory, assessment, treatment and research. *Journal of Family Therapy*, 22, 168-189. doi:10.1111/1467-6427.00145

- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social Development, 16*, 361–388. doi:10.1111/j.1467-9507.2007.00389.x
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Sessa, F. M., Avenevoli, S., & Essex, M. J. (2002). Temperamental vulnerability and negative parenting as interacting predictors of child adjustment. *Journal of Marriage and Family, 64*, 461–471. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00461.x
- Nederlands Instituut van Psychologen (2014). *Documentatie van Tests en Testresearch in Nederland: Toelichting bij de beoordeling van de BRIEF*. Geraadpleegd op file:///C:/Users/Lauretta/Downloads/HYxgdXFR.pdf
- Nederlands Jeugd Instituut, (z.j.). Geraadpleegd op file:///C:/Users/Lauretta/Downloads/BRIEF-Executieve-FunctiesGedragsvragenlijst%20(2).pdf
- Orgeta, V. (2009). Specificity of age differences in emotion regulation. *Aging and Mental Health, 13*, 818-826. doi:10.1080/13607860902989661
- Root, A. K., & Denham, S. A. (2010). The role of gender in the socialization of emotion: Key concepts and critical issues. *New Directions for Child and Adolescent Development, 128*, 1–9. doi:10.1002/cd.265
- Roth, R. M., Isquith, P. K., & Gioia, G. A. (2014). Assessment of executive functioning using the Behavior Rating Inventory of Executive Function (BRIEF). In S. Goldstein, & J. A. Naglieri (Red.), *Handbook of executive functioning*, (p. 301-332). doi:10.1007/978-1-4614-8106-5
- Rothbart, M. K., & Sheese, B. E. (2007). Temperament and emotion regulation. In J. J. Gross (Red.), *Handbook of emotion regulation* (p. 331-350). Geraadpleegd op <https://books.google.nl/books?id=Jh811ZKqFH8C&pg=PA336&lpg=PA336&dq=handbook+of+emotion+rothbart&source=bl&ots=6g9LpdOqeF&sig=dzzpwhuMBqrpXacXERlyo7t71wo&hl=nl&sa=X&ei=8V7XVM7jGI2UavOlgSA&ved=0CC0Q6AEwAQ#v=onepage&q=handbook%20of%20emotion%20rothbart&f=false>
- Southam-Gerow, M. A., & Kendall, P. C. (2002). Emotion regulation and understanding: Implications for child psychopathology and therapy. *Clinical Psychology Review, 22*, 189-222.
- Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: A theme in search of definition. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 59*(2-3), 25-52. doi:10.1111/15405834.ep9502132762
- Universiteit Leiden. (2013.). *Richtlijnen informed consent en debriefing*. Geraadpleegd op <http://jobpostingpsy.weblog.leidenuniv.nl/files/2013/06/Richtlijnen-informed-consent-en-debriefing.pdf>
- Zimmerman, P., & Iwanski, A. (2014). Emotion regulation from early adolescence to emerging adulthood and middle adulthood: Age differences, gender differences, and emotion

specific developmental variations. *International Journal of Behavioral Development*,
38, 182-194. doi:10.1177/0165025413515405